

SZIHALMI CSILLA

A közösségi identitás rétegei *Király László Sétalovaglás című kötetében*

Király László már első verseskötetében, a *Vadásztáncban* (1967) megismertet azzal a világhoz, közösséghez és a költészethez való viszonyulással, amely egész pályáján végigkíséri, és életművét egységbe szervezi. A tartalom tekintetében az erkölcsi szilárdság a meghatározó, a poétika tekintetében a változatosság. Számátalan formával kísérletezik, többféle hangot üt meg a tragikus pátosztól a tragikus iróniáig, szemlélete egyre inkább elkomorul. Ő maga így nyilatkozik: „Megismétem: nincs ars poeticám. Saját, jól bevált, legbelsőbb dogmáktól is mentes vagyok. Azt sem szeretném, ha egyik könyvem hasonlítana a másikra. A költészet dolgaiban a messzemenő nyitottságot kedvelem. Az erkölcs dolgaiban nem.”¹ Amit a befogadó ars poeticaként értelmezhet, az tehát magatartásmintát jelent, nem pedig stílusnak, szerkesztésmódnak való elkötelezettséget.

Versei úgy rendeződnek ciklusokba, kötetekbe, hogy formailag és tartalmilag is ellentétezik egymást, ezzel ábrázolják a személyiség rétegzettségét, a világ ellentmondásosságát, ezáltal nyit teret az életproblémái(nk) diskurzusba emelésének. Nem ad lezárt válaszokat; ehelyett a kérdések árnyaltságát mutatja be, az *én*-t és a világot illetően is állandóság és dinamikusság összjátékát. Viszszatérő problémákör a költői szerephez való viszonyulás. Már indulásakor elkötelezettséget vállal, hitet tesz a költői szó ereje mellett; azt vallja, hogy a költő társadalmi szerep is, megszólalása közösségi tett. Ennek jegyében nyúl többféleképp az evokáció eszközához, megidézve, megszólítva elődeit és nemzedéktársait, ahogy ennek nagy hagyománya van a romániai magyar lírában.

A társadalom különböző csoportjaihoz való viszonyulásban formálódik meg a lírai szubjektum arca, ugyanakkor egyszersmind a közösségé mint önálló entitásé is. Egy csoport énjének a maga összetettségében való megkonstruálása zajlik a kulturális-történelmi hagyomány bizonyos elemeinek felidézésével. Király költészetének ez a vonulata a hetvenes években lesz igazán számottevő, elsősorban az 1976-ban megjelent *Sétalovaglás* című kötetben található portréversekben, ahol a nemzeti identitástudat újra átgondolása és erősítése mellett általános emberi értékeket fogalmaz meg.

Feltevésém szerint a közösségi és egyéni azonosságtudat a mindenkorai társadalmi közegben provokálódik, s a társadalmi helyzetre adott válaszok eredményezik az identitás változását és folyamatosságát egyaránt. Esetünkben a Ceaușescu-féle politika, amely nemcsak a gazdasági intézkedései miatt volt fenyegető az állampolgárok számára, hanem fokozottan hátrányos helyzetbe kényszerítette a nemzeti kisebbségeket is, okozta az 1970-es években azt a folyamatot, amely az identitás átgondolására készítethette íróinkat, és így a hatalom elfedő retorikájával szemben az irodalom lett az értékállítási terepe.

Ezt figyelembe véve Király László portréverseit az identitáselméletek kontextusában vizsgálom, a hagyomány arcképcsarnokába való bepillantás az életműben elfoglalt helyéből, tehát a költői szerepre való reflexiókból, az *én* és a *mi* meghatározása felől nyer értelmet.

IDENTITÁS ÉS SZÜLŐFÖLD KIRÁLY LÁSZLÓ KÖLTÉSZETÉBEN

Király költészetének egyik sarkkővét jelenti a szülőföldmotívum; a vele készített beszélgetésekben is szívesen hivatkozik maga teremtette szellemi szülőföldjére, amelyet művésztársakkal népesít be, a tér-idő legkülönfélébb pontjairól kiragadva őket, Kassák Lajostól kezdve

Pablo Nerudán át egészen a kínai népdalgyűjteményig. Ebben a jelenségben a társak és ősök közösséget alkotnak, és így, közösségként formálják meg a Király-versekben feltűnő szubjektumot. A lírai alkotások ebből a szülőföldből „nőnek ki”, ez határozza meg őket, s ez a viszony kölcsönös, a szülőföld a versekben él. Vagyis valamiféle identitásképzéssel állunk szemben, ennél fogva szükségesnek tartom magának az identitásnak mint tudományok közötti úgynevezett utazó fogalomnak a több szempontú vizsgálatát, az identitáselméletek összehangolását és összehasonlítását a költészetben való megjelenítési módjukkal.

Szociológiai-pszichológiai megközelítésben az önazonosság- vagy identitástudat horizontálisan és vertikálisan rétegzett fogalomként írható le.² Az azonosságtudat a szocializációval párhuzamosan alakul ki, értékeket és szokásokat sajátítunk el, amelyek különböző csoportokhoz kötődnek. A különféle csoportok közt sajátosan létrejövő metszéspont szerint alakul ki az *én*. Filozófiai vizsgálódások alapján az emberi létmód per definitionem történeti és társas viszonyt feltételez, hiszen emberi sajátság az értelem és a nyelvhasználat, a beszéd pedig természetesen közösségi tevékenység. A dolgok megnevezése által hozzuk létre világunkat, ami egy értékek és jelentések köré szervezett világ. Ennek elemeit az egyének hordozzák, ők maguk pedig a társas interakciókban férnek hozzá ezekhez. A társadalomba való beilleszkedés és az öntudat kialakulása korrelatív fogalmak, párhuzamosan valósulnak meg. A szocializáció első lépéseként a családban sajátítjuk el a későbbiekre vonatkozóan legerősebben meghatározó és nagy mennyiségű ismerethalmazt, viselkedésmintákat. A család maga is nagyobb szerveződési szintek kisebb egységét jelenti, így az öntudat részévé válik ezen keresztül a földrajzilag körülhatárolt terület, ahol élünk, s ezt egyre nagyobb tájfogalmak elsajátítása kíséri. A származás etnikai-vallási csoporthoz köt, az anyanyelv a kulturális nemzethez tartozás tudatát ébreszti fel. Ezenfelül beépül az identitásba a társadalmi helyzet, az államiság kereteihez való viszony; illetve végső soron valamennyi elsajátított tudás. Összességében a földrajzi-biológiai meghatározottságokra ráépülnek a társadalmi és kulturális összetevők, s ezek egy szellemi, időtlen térképzetet hoznak létre, az otthonosság tudatát, ami viszonyítási pontot is jelent. Ez az összetett szellemi tér testesül meg Királynál a *szülőföld* motívumában, amelynek középpontját az etikus emberi magatartás adja, erről az erkölcsi bázisról árulkodik számos költemény, például a tárgyalt verseskötönyvből *A dolgok arca*, III (*Kínai váza*) négy sorosából: „Szigorú földem itt nem hagyhatom”; vagy korábról, a *Rendhagyó délután* (1968) kötetből a *Virradat* című vers:

*Egyik oldalammal mindig ott áll a szülőföld
a hely ahonnan jövök s ahova megrétek*

A történelmi változások révén, a társadalmi-gazdasági változásokkal párhuzamosan, az ismeretek bővülésével az értékrend átrendeződhet, az identitás tehát folyton változik, ez a változás azonban nem ugrásszerű, hanem integrálja a korábban is fontosnak, lényegesnek tartott elemeket, újírja azokat. Az egyén a társadalom idegen erőivel szembeállva folytonos öntanúsításra kényszerül; folyamatosan megkérdőjeleződik, ezért újra és újra válaszolnia kell a saját mibenlétére irányuló kérdésre. A tartalmi összetevők normatív funkcióval bővülnek; ennek értelmében a szellemi szülőföld hordozta tények befolyásolják, mi az, amivel később azonosulni tudunk, s mi az, amivel szembefordulunk. Bizonyos erkölcsi kódexet is jelent számunkra, elég az *Ószövetségre* gondolnunk, hogy belássuk, a nép története példázatértékű a jövő embere számára. A normatív funkció magában hordozza a folytonos konzerválás és tovább írás kettősségét, az identitás integritásának a védelméért felelőssé teszi a közösség tagjait. Király László esetében ennek a morális tartalomnak lesznek jelképei a személyes történetéből kiemelt egyedi események, a családtagokra való hivatkozás, a sóvidéki táj felidézése és a művészpórtrek egyaránt.

A változékonyság, időbeli kiterjedtség és folytonosság fogalmazódik meg Királynál a vissza-visszatérő építőmotívumban, amely egyszersmind a költői szerep- és felelősségvállalás metaforája is. A költő alakja megjelenik mint énekes, építész, művész, erdész, pásztor, próféta: tehát olyan ember, aki értelmét a közösség védelmére, értékeinek megőrzésére, alkotó munkára használja fel. A ház, emlékmű vagy a városok építése párhuzamban áll az énekkel, a költői szóval: a „végtelen ének” vagy beszéd jelen van mindenhol a szellemi térben, ez az, ami összeköt minket, biztosítja a múlt folytathatóságát, emléket állít az ősöknek, ugyanakkor el is távolodik tőlük, újraértelmezi az emlékezet őrizte tapasztalatot. A vers megtartó erejét szemlélteti a *Halljátok-e a dalt*³ című költeményben:

*Ó, halljátok-e az éneket, szeretteim,
a nyelvet, mely csoda mégis, és megmenthet
bennünket, hinniünk kell fegyvereiben.
Hisz hadsereg, erő, biztonság, becsület, kitartás –
minden őbenne van, és őbenne madarak csőre nyílhat
dalra bármikor szelíden, jókedvű nemzedékeknek,
ha lesznek ilyenek.*

KÖZÖSSÉGI KÖLTÉSZET

Király László költészete a költő közösségi létmódjából fakad. A *közösség* szót itt a magyarság nemzeti identitástudatára jellemző kulturális megalapozottságú nemzetfogalom értelmében használom; a kultúrnemzet meghatározását tekintve Vékás János definícióira támaszkodhatunk:

„*Kultúra* – az egyedek és közösségek *értékrendjét és életmódját* meghatározó, összetartozásuk alapját képező sajátos, nemzedékről nemzedékre átöröklött intellektuális javak összessége.

Nemzet – az egyedek *tudatosan vállalt* közössége, amelyben aktív módon törekednek értékrendjük és életmódjuk érvényesítési feltételeinek megteremtésére és fenntartására.”⁴

A továbbiakban szükséges megkülönböztetni az emberi csoportosulások két formáját, a közösséget és a társadalmat. Ferdinand Tönnies alapján az elsőt organikus egységként foghatjuk fel, az utóbbit pedig érdekek, külső szempontok alapján szervezett viszonyrendszernek, amely egyúttal jóval heterogénabb képet mutat, az idegenség képzetével terhelt.⁵ A társadalomra és az államberendezkedésre, politikai eseményekre való reflexió az, amit helyzettudatnak nevezhetünk, ez magában foglalja a cselekvési lehetőségek tisztázását, valamilyen ideológia melletti elkötelezettséget. A kétféle összetevő folyamatos kölcsönhatásban van egymással, ennek következtében az *én* állandó változásban van, ezért feltehető a kérdés, mi alkotja ebben a megmaradót, az azonosat.

Ha elfogadjuk a kulturális antropológia álláspontját, az identitást olyan történésnek tekinthetjük, amely egységes keretben elbeszélhető⁶ – a dolgok lényegéhez tartozik az időbeliség és a narrativitás. A költészet, amely maga is bizonyos narráció, lehet ideologikus, ám nem ideologizálás a szó specifikusan politikai értelmében; mégis a társadalom és közösség érdekszféráinak ütközésekor egyenrangú szólamként léphet fel a politikai narrációval szemben. „A romániai magyar líra 1919–1989-ig tanulmányozott alakulástörténete egyben a politikai hatalom és a művész hatalma között feszülő drámaiság története” – írja Balázs Tibor.⁷ Jóllehet Király László (és a második Forrás-nemzedék) fokozott érzékenységet mutat a társadalmi kérdések iránt, a közösségi és társadalmi létharc művészeté való transzponálása ellenére a sematizmust sikerül elkerülnie, az irodalom műszerúsége megmarad. A költőnek a nemzet életében betöltött funkcióját jól szemlélteti Király *Pablo Neruda*⁸ című verse:

*Ha az ember költővé lesz, és félelmek, riadalmak,
hibetetlenül nagy bizakodások közepette meg mer szólalni
egy nyelven – népet választ magának.
Népet választ, de nem azáltal, hogy fennen hirdeti: népet választottam.
Ővé a nép, melynek szemevillanását, kezemozdulását,
teremtő s megőrző létét érzi s érti s próbálja elmondani.
Himnuszá válik így a hagymához s a karosszékhez írt
költemény is. És elvadult fegyveresek bámulják a
kikezdbetetlen himnuszokat, gyanakvó vigyorral,
tehetetlenül.*

Az, amit Király a korai verseiben is programszerűen, ám inkább formálisan hirdet – a költő társadalmi felelősségvállalását, próféta, nemzetmentő, igazságvédő, építő szerepét – a *Sétalovaglás* kötet *Régi mesterek* ciklusában teljesíti ki azáltal, hogy itt nem általánosságban utal a feladatra, hanem mintegy plakátként, röpcédulaként szórja szét a kötetben a kisebbség és a humánus védelmének alakjait-alakzatait.

A kötet kapcsán érdemes figyelembe venni a megjelenés dátumát: 1976. Ekkorra Romániában Ceaușescu a kezdeti kisebbségbarát intézkedései álarcát elhagyva egyre nyíltabb nacionalizmust képvisel (a kommunizmus köntösébe bújtatva), kisebbségellenes politikát folytat – vagyis a román történelmi múltra való fokozott hivatkozás mellett a kisebbség történelmi-kulturális emlékezetének csorbítása a cél. Az államhatalom és a kisebbségek között azért sem lehetséges párbeszéd, mert másképp értelmeznék olyan terminusokat, mint az állam, a nemzet, a szabadság és az egyenlőség. A román nemzettudat az állam-nemzet kategóriájában gondolkodik, míg a magyarság a már említett kultúrnemzeti önmeghatározást alkalmazza.⁹ Az egyenlőség is mást jelent a többségi nemzetalkotó csoporthoz való asszimilációs törekvések felől, és mást a sajátosságához való alapvető emberi jogok egyenlő biztosítása, az egyéni választás szabadságának lehetősége felől. A hatalom a hivatalos beszédeiben ezeket a különbségeket ignorálja, nem ad számot erről, elfedi az olyan problémákat, amelyekkel nem kíván foglalkozni. A költészet feladata Királynál – visszaadni a szavak értelmét, státusát,¹⁰ megállítani a szavak devalvációját,¹¹ így hoz létre a hatalom retorikájával szemben (amely nincs tekintettel az államban élők alapvető jogaira) valamiféle ellennarrációt, amely visszavezet a nemzet történetiségéből fakadó önértelmezéséhez.

A hatalom tisztában van vele, hogy a kitűzött cél – a homogenizáció, tehát a kisebbség beolvadása – a nemzeti jelképek lerombolásával érhető el, az értelmiségi képzés és szereplehetőségek beszűkítésével. Az öntudatában fenyegetett egyén vagy csoport léteiben érzi magát fenyegetettnek, hiszen *lenni* csakis valamilyenként lehetséges. A politikai cselekvési tér beszűkülésére a szellemi szabadság nyújtotta lehetőségek kiaknázása a válasz, a közösség szimbólumainak újradefiniálása és előtérbe állítása. A kétféle narratív világ közti fordítási nehézségek a szimbolikus teret egészében véve értelmezhetetlenné teszik a hatalmi nyelvhasználat felől, ugyanakkor a válságos helyzetben erősítik az identitástudatot.

AZ ARCFORMÁLÁS MÓDOZATAI

Az önazonosság vállalása a másiktól való elkülönítettségben, az idegentől, a nem éntől való elhatárolódásban jut felszínre. A másik előtt képviselt *én*, a belső tudattartalmak vállalása kifelé mint *arc* mutatkozik meg. A közösséghez való szerves kapcsolódás, az iránta tanúsított felelősségvállalás jelenik meg egy korai versben, *Az én mezőimben*, ahol a szellemi és erkölcsi értékeket integráló önazonosság tárgyiasul a tájszemléletben: az eszmei föld, az én alapja

ölt érzéki formát a táj és az arc képében, ami így reverzibilis metaforává szerveződik, hiszen mindkét dolog ugyanazt az ideát testesíti meg:

*s lám: ez a föld bordja arcom vonásait,
abogy a barázda feketéllik,
mint ez az árnyék szemeim alatt reggelente.*

Király László verseiben minden tény az alkotó ember morális érzékével szembesül, a valóság minden eleme az énhez való viszonylatban jelenik meg. Önazonosságtudatát tükrözi csaknem minden téma, amihez nyúl. Az első kötetekben a vallomássóság a család, a falu értékei melletti elkötelezettségről tanúskodnak, majd egyre nagyobb teret nyer a megidéző aktus. A lírai én számos alakot, arcot vesz fel, s ezek összessége ad hű képet a közösség arcáról, s maga az egyes versekben megszólaló szubjektum is a kollektívumot képviseli, mégpedig vagy úgy, hogy egy közösség nevében beszél, vagy egy szimbólummá emelt személyiség portréját festi meg, vagy annak szerepébe bújik, s a hetvenes évek végétől kezdődően ezeket a szerepeket is nagyobb távlatba helyezi. Már nem a nemzeti hagyomány egyedi történéseit emeli ki, hanem olyan világirodalmi példákra hivatkozik, mint Faustus, VIII. Henrik vagy Kafka, illetve megjelenik a maga alkotta maszk is, a századelő orosz költője: Al. Nyezvanov. Ez a szellemi nyitottság jellemzi egész pályáján, valamennyi tudásanyag beépül abba a virtuális térbe, amit ő szellemi szülőföldjének nevez.

Király kísérletező kedve és színes formavilága ugyancsak a kulturális hagyomány rétegzettségére enged következtetni, hiszen valamennyi verstípus valamely történelmi korra utal, valamilyen személyre, eseményre vagy éppen a mindennapi élet, a népi kultúra valamely elemére. Mindegyik darab egyformán a közösségi emlékezet megnyilvánulása, a közösségi én színrevitele, ez pedig valami ellenében tétéleződik, ezáltal olyan nyelvi világ teremtődik a *Sétalovaglás* (és más kötetek, elsősorban a *Ballada a fáradt asszonyokról*, *Az elfelejtett hadsereg*, és az *Amikor pipacsok voltak*) egyes költeményeiben, ahol a dolgok általános állapotota a háború. A helyzettel való szembesülésben mutatkoznak meg az identitás összetevőinek lényeges elemei, Király verseiben pedig éppen ennek felmutatása történik, mégpedig úgy, hogy minden szöveges emlék, amely a közösséget jellemzi, verssé válik. *A dolgok arca* ciklus negyvennégy rövid költeménye sokféleségében ragadja meg az egységet. „Én átváltozom verssé” – írja a versfüzér első darabjában. Így lesz vers a képi jelleget öltő bemutatása a beszédmódok pragmatikájának az *(Ablakok)* című darabban, és így lesz vers a sírfelirat vagy az aradi vértanúk táblája, amely minden díszítőelem nélkül, csupán az adatokat felsorakoztatva formálódik meg. Sőt olyan műfajjá avatott alkalmat, helyzetet jelölő alcímekkel is találkozunk, mint a *(Kínai váza)*, a *(Fejfa)* vagy a *(Legényes)*. A formai kísérletezés tartalmi heterogenitással párosul. A hétköznapi élet dilemmáit villantja fel, de közben a nyelvi világ hatókörére is rákérdez, a népi kultúra és a falusi világ impressziói apró képekben, ritmusokban tükröződnek, a nemzeti hősök közül többek közt az aradi vértanúkat emeli ki.

Tamás Gáspár Miklós a *Sétalovaglás* kötet kapcsán írja Királyról, hogy „Minden verse a kultúráról szól”.¹² A nemzeti kultúra szimbólumértékű alakjait nagy számban vonultatja fel a hetvenes években megjelent kötetekben, ezzel afféle mítoszteremtést végez el. A *Sétalovaglás* esetében a *Régi mesterek* ciklus darabjai (*Heltai*, *Timódi*, *Szenci Molnár Albert*, *Petőfi-arc*, *Eminescu*) elszórtan jelennek meg a kötetben, mondhatnánk a régi mesterek „menetelnek a könyvlapokon” (*Heltai*). Az időpillanatok a szülőföld szimbolikus terében egyszerre vannak jelen. Eszerint a régi mesterek szelleme él, akár emberi magatartásmintát, akár művészeti ösztönzést kereshetünk ebben a szellemben. Ez az igény – a tovább írha-

tóság – fogalmazódott meg a Kassák Lajosról írt patetikus, ódai vallomásban is: „akit elevenen akarnak eltemetni, az támadjon fel / halottaiból is”.¹³

Az identitás rétegeinek elemeit keresve a kötet egészére való tekintettel azt vesszük észre, hogy itt is feltűnnek a családra és a falu világára való hivatkozások. Gondolhatunk akár a *Valahol ott* című versre, ahol mintha éppen a gyermekkort vagy önnön lényegét kutatná, ám ez nem ragadható meg, csak körülírható, felmutatható, ez töri meg a mondatszerkesztést is, az esetek nagy részében hiányzik az állítmány, sokszor az alany is; mintha a dolgok esszenciája éppen a részletekben lenne, és a kimondásnál néha jelentősebb lehet a hiány. A történeti hűség ezáltal lesz mitikus, a tájelemek lejegyzése a szavakat jelképpé emeli. Maga a történet a fontos, nem az, hogy mi történik pontosan „Sóvárad fölött, a Kerekhegyen” vagy „Valahol ott. / És valamikor akkor” „Kukoricások szablyái között”.

A konkrét események felidézése közül a történelem oldalán Mátyás király, Dózsa, a tizenhárom aradi vértanú, Isonzó, vagyis az egész nemzet számára általánosan kiemelt szerepű személyek, történetek kerülnek középpontba, ahogy a kultúra művészeti összefüggésében Petőfi, Ady, Radnóti és József Attila. De mivel, mint mondtuk, az egyes szintek hatnak egymásra, megfigyelhető, hogy rendszerint nagyobb gondot fordítunk azokra a dolgokra, amelyek hozzánk földrajzi vagy vérségi kötelékek miatt közelebb állnak. Heltai például egyszersmind a régiót is hivatott képviselni, a Kolozsvárra való utalások az erdélyiség gondolatát erősítik. De megfigyelhető az eltérő kultúrák közti különbségek kiegyenlítése is. Az eszmeileg elsajátított ismeretek hozzáadódnak az alapmeghatározottságokhoz, a szellemi szülőföldben találkozhatnak a különféle időhöz, helyhez kötött élmények és személyek. Például a kötetzáró *Erőltetett menet* a Radnóti-allúzió mellett ugyancsak idéz a lengyel katona-költőtől, Baczyńskitől (akit szintén 1944-ben öltek meg, harc közben); épp csak felvillantja az orosz művésztárs, Andrej Andrejevics Voznyeszenszkij alakját – a román, lengyel, orosz kultúra hatása a társadalmi helyzettel összefüggésben nagyobb szerepet kap a korszakban, az idegen elemek a saját kultúrába ágyazódnak. A Radnótitól elinduló hosszúvers szerteágazó közvetítése a különféle, közösségi szinten is fontos szituációkról a személyes élményeken keresztül tudósít. Ez a személyesség azonban nem feltétlenül kívánja meg a referenciális olvasatot: „én hallgattam Tőrös Gáborral Nagy Kálmánál a Kalevalát” – írja, de az olvasó számára nem a körülményeknek való megfelelés a fontos, hanem az élmény élményszerűsége. A lelkesedésben ugyanis a találkozás kimozdítja az egyént a másik felé, a receptivitás a nála-lét tapasztalatát adja. A *Kalevala* a magyar anyanyelvű befogadó számára összefonódik a fordító alakjával, eközben a fordított szöveg a magyar nyelvű kultúra részévé válik, ezért írhatja Király Nagy Kálmánról metonimikusan egy későbbi időpillanatra ugorva: „elment Vejnemőnen halált kutatni, alszik a Házsongárdban”.

Király egész költészete azonos fogalmi hálóban mozog, köteteken átívelő motívum- és metaforarendszert fedezhetünk fel. A hetvenes évektől kezdve egyre számottevőbb ironikus alakzatok is a pátozzsal teli lírai világra felelnek. A *Régi mesterek* esetében pedig számos korábbi és későbbi vers segíthet az értelmezésben, egyúttal egy párhuzamos világ alapjait hozzák létre a kötet többi művéből kitesztő abszurd, lehetetlen *nincs-világgal* szemben. A *nem-arcok*, a *nem-kor*, a *mozdulatlanság-világ*, a *nemtudom-táj* hiányt jelző tagadó szerkezetei a perspektívátlaná vál, elbizonytalanodott világban az önmagától elidegenedett egyén szorongását képezik le.

A Király László képviselte költői magatartás párhuzamba állítható azzal a heideggeri elvvel, miszerint a műalkotás igazságtörténet, ahol a dolog lényege kibújik elrejtettségéből. A portré- és szerepversek, valamint a hagyományt felelevenítő más verstípusok funkciója egyaránt az önmegértés, hiszen a jelent a múlt felől lehet megérteni, a jelenvalót a genezise, története ismeretében. A tradíciók leltárszerű számbavétele lehetővé teszi, hogy az igazság a jelentésében tisztázott beszéd által működésbe lépjen. Ehhez hozzátartozik,

hogy a dolgok struktúráját felfedjük, a valóságról a maga teljességében beszéljünk, ne pedig a szavak uralkodjanak felettünk. Király költészete olyan költői szerepvállalásról ad számot, amelyben az igazságleleplezés erkölcsi kategóriává minősül át, ez mozgatja az öntanúsító verseket is.

RÉGI MESTEREK

Veress Károly a kisebbségi lét egyik jellemzőjének tartja, hogy a jelen bizonytalanná, irracionálissá válása miatt a kisebbség tagjai a múlt értékeihez és jelentős eseményeihez mint normához fordulnak, tulajdonképp a múltban élnek ezáltal, ez pedig a hiányos léttel, avagy lét-hiánnyal hozható összefüggésbe.¹⁴ Azonban a múlt hőseinek újra és újra felelevenítése, jelenvalóvá tévése, tehát a mitizálás szervező elve valamennyi kulturális közösségnek, ahogy az a folklorisztikában elfogadott. Hoppál Mihály írja, hogy „a hagyomány az azonosságtudat folyamatos újratermelését jelenti, az azonosulás jelképes fogódzóinak megkeresését az emlékezés számára”.¹⁵

A magyarságtudomány, másként a hungarológia, olyan multidiszciplináris tudományként írható le, amely sokféle ágazat kutatási módszereit és eredményeit felhasználva igyekszik választ találni a magyarság mibenlétének kérdésére. Tekintettel van a történelem, a néprajz, a művészetek, a szociológia, a gazdaságtan kánonjaira, ezeket próbálja egységes keretbe helyezni. Hasonló módon zajlik a művész „szülőföldjének” feltérképezése, arcformálása is, ami Királynál a *Sétalovaglás* kötet fő szervezőelve.¹⁶ Ha a verseket egyetlen összefüggő kompozíciónak tekintjük, sajátos művi narrációt kapunk a *mi* történetiségére. Mintegy irányjelzőként állnak a kötetben a portréversek, amelyek közül néhány a szerepjáték lehetőségét nyelviileg is kiaknázza. A portré az archban a lényegi vonásokat mutatja meg, az érzékiben az eszméit. A kiemelés szempontjai tehát csoportosulhatnak egy a tárgyra érvényes lényegi mag körül, de mint Királynál is, jellemezhetik egyszersmind magát az alkotó embert, annak értékvilágát. A műfaj mintáját nyújtja a barokk és klasszicista festészet, a modern költészetben azonban alapvetően másként viszonyulnak a „modellhez”. A mimetikus művészet itt nem az adott személy pontos ábrázolására törekszik az esszenciális tulajdonságok kiemelésével, nem a referencialitáson van a hangsúly. A portrévers közismert figurát fest meg, és mint akár-mely narrációs eljárás – legyen az történelmi vagy irodalmi – saját szempontjainak megfelelően választja ki a portré megformálásához szükséges elemeket, a költő a számára mint közösségi funkcióval bíró *én* számára fontos és példaértékű részleteket hangsúlyozza. Király részben olyan figurákat választ ki, akik – bár a tradícióban élnek, és közismertek – a nemzetudatot alakító szimbólumok között a kollektív tudatban csak kisebb jelentőségűek, mint Szenczi vagy Tinódi. A válogatás szempontjában az identitástudat normatív funkcióját tekinthetjük motiváló tényezőnek, a követendő szereptípusokhoz választ arcot. Csak néhány jellemzőt emel ki a portré tárgyáról a köztudatban levő elemekből, ezáltal jeleníti meg az adott személy szellemiségét; s azt keresi, ami ebből folytatásra érdemes. Amennyiben megfogalmazható egy cselekvési program a versek alapján, ennek főbb pontjai: a nemzeti nyelvű kultúra előmozdítása, a szabadság ügye, az igazság védelme.

A SZELLEMI SZÜLŐFÖLD MINT SZAKRÁLIS TÉR – HELTAI

A *Régi mesterek* versei hit és reményvesztettség különböző fokozatait tárják elénk, mutatják a belső vívódásokat, ellenpontozzák egymást. A szellemi örökséget elsődleges közösség-szervező elemként és értéként tételező lírának mintegy emblémája a Heltai-portré. A vers apropója Heltai Gáspár halálának 400. évfordulója 1974-ben; ez alkalmából emlékünnepeket szerveztek, az *Utunk* pedig ugyancsak helyet adott az emlékezésnek: „Bajor Andor, Bálint

Tibor, Lászlóffy Aladár és Tamás Gáspár egy-egy cikkben, Király László versben idézte Heltai emberi és írói példáját.¹⁷

A disztichonos forma nem egyszerűen az archaizálás eszköze, funkcionális meghatározottságot is mutat. A disztichon eredeti feliratjellege tér itt vissza, mintha a nemzet szellemi kincsesládájába vagy épp templomába való belépéskor olvasnánk az ajtón; belépésre és párbeszédre szólít fel. Arra az eszmeiségre figyelmeztet, ami a kolozsvári nyomdász is motíválhatta: a kultúra és tudomány nemzeti nyelven való terjesztésének fontossága. A kultúr-nemzeti öntudat és a választás emberi szabadságának mozzanata is felsejlik áltál, hogy Heltai maga is német anyanyelvű volt.

A Heltai-vers példaadás, az évszázadok alatt felhalmozódott tudáskincs jelenti azt a szellemi bázist, amire támaszkodhatunk. A transzszilvanizmus eszméjéig visszavezethető történelmi tájfogalom olyan szimbolikus térképzetté alakul, amely összegyűjti az önazonosságot biztosító hagyományokat és ismereteket, ez a fajta tér teszi lehetővé a világban az otthonosság érzetét, teret enged a közösség tagjainak a találkozásra, ily módon szakrális jelleget ölt. Ugyanis a szakrális mítoszok egyben eredetmítoszok is, így kijelölik az ember helyét a világban, és a csoport tagjait egy közös eredő és teloszképzet köré szervezik. Akárcsak a zsidó-keresztény kultúrkörben, a közös hit úgy jelenik meg, mint értéktöbblet és erőfőlény.

„Dér szomorítja a szőlőskerteket” – olvassuk a nyitó mondatot, ahol az igei metafora rögtön szembeállítja az otthonhoz, a belső világhoz tartozó szőlőskertet az idegen erő, a dér jelenségével, amely, akárcsak a későbbiekben felbukkanó *bó* és *fagy*, a téli világ jelentésmezéjében mozog. A téli táj térképzete azonban szellemi térré formálódik a *könyvlapokon*, ahol a régi mesterek egyidejűleg vannak jelen, és mint a fák, tájékozódási pontokként funkcionálnak. Király a külső fenyegető helyzet metaforájaként rendszeresen a fagy toposzát választja, ezzel szemben pedig a szellemi szülőföld legyőzhetetlenségét állítja a középpontba:

Rejtheti hómitológia arcuk, a testük, a hangjuk:

szellem elé akadályt nem vet a téli idő.

Távoli emberek ők, de ha fagy jó, szól iga-rontó

gondolatuk, melegít, s lelkeken olvad a jég.

A *hómitológia* metaforikus szóalkotása a fagyhoz kapcsolódó narrációt sejtet, amit tekinthetünk a hatalom elfedő beszédmódjának. A téli idővel kerül oppozícióba a szellem, amely egyszersmind egészen más minőséget hordoz, ezért is tud felülkerekedni. A gondolat pedig *iga-rontó*, ebben az összetételben ütközik ki, hogy a *fagy* megfeleltethető a társadalmi helyzetnek, és akárcsak az *iga*, az elnyomásra, korlátozott létre utal. A szellemi-morális szabadság ellenérőt jelent a politikai szabadság korlátozásával szemben, ezt érzékelteti, hogy az utóbbit figura etimológiával élve a *gonddal* fejezi ki:

Nem kell semmire várnod: vedd hát könyveik, olvasd.

Gondod semmibe hull, s ez tart meg, nem egyéb.

Az idézett utolsó két sor csattanóval zárja a költeményt, így a klasszicista epigrammák szerkezeti megoldásával él, ahogy a helyzetleírás után az olvasó felé fordul, felszólít, s egyben figyelmeztet a fent megrajzolt világba való belépésre, a példakövetés szükségességére. Heltai révén a könyvgyűjteményben olyan teret nyit meg, ahol az *én* a maga ura lehet, ahol önazonosságát nem fenyegeti veszély – „A szellemi szülőföldemen verhetetlen vagyok és szabad, azt nem lehet megcsúfolni és elfoglalni. (...) itt semmivé válnak a valatóim”.¹⁸

ÍRÁSTUDÓK SEREGE – TINÓDI ÉS SZENCI MOLNÁR ALBERT

Az elődökre, kortársakra való hivatkozásnak nagy hagyománya van a magyar, különösen az erdélyi irodalomban. Ahogy Tamás Gáspár Mikós írja: „Ennek a kornak minden költője megírta a maga Dózsa-versét (Bartók-versét stb.).”¹⁹ A szabadságért való küzdelem vállalása egy régi példát követve tulajdonképp toposza lett a második világháború utáni költészetnek, mint ahogy a romániai magyar irodalomban szokás a *helyzetet* a fagy vagy tél szimbolikájával ábrázolni. Király László felhasználja ezeket a toposzokat, mégis sajátos versvilágot, versnyelvet teremt. A szellem embereit *seregként* mutatja be, a *szó* pedig fegyverzetértékű. A fagyban a szabad cselekvésre való egyetlen lehetőség az igazmondás, s ez kötelesség is egyben; a beszédet a hó tisztasága kell hogy jellemezze.

Király a költészetnek olyan felfogását képviseli, amely elfogadja ugyan a történelemre vonatkozóan a nézőpontok és elbeszélési módok heterogenitását, de a műalkotást nem tartja semmiképp sem függetlennek attól a helytől és időtől, amelyben létrejön; saját magát pedig mintegy krónikásnak tekinti. Tinódi alakjának megidézésével a krónikásnak az igazságot minden körülményben védő feladatára emlékeztet.

A versek szóhasználatra (*bévehetetlen*) és formája anakronisztikusnak tűnik, a régi magyar irodalomra jellemző 12-es szótagszámú sorokkal és páros rímekkel. Mégsem magának Tinódinak az elbeszélő vagy moralizáló módszerét követi. Históriais ének helyett annak inkább töredékét olvassuk; a rövidség és a keretes szerkezet dalszerűséget kölcsönöz, ugyanakkor a tömör, hiányos mondatok drámaiságot keltenek. A műfaj továbbformálása egyben a hagyomány tovább vihetőségének átgondolását is magában foglalja. Sem a várvédők, sem az ellenséges sereg nincsen megnevezve, sőt az előbbi semmilyen grammatikai megoldással nem jelöli. Az erőd pusztulása a harc, a cselekvés hiányát, a védelem passzivitását előfeltételezi – ezt jelzi a passzív alak; a helyzet paradoxonát pedig tömören fejezi ki, az azonos igéhez tartozó igekötők játékaival: „Bévehetetlen vár csellel meg van véve.”

Ha összevetjük a versbeli történetet Tinódinak a *Cronicát* bevezető gondolataival,²⁰ észrevehetjük, hogy itt nem a helytállás példája fogalmazódik meg, épp ellenkezőleg, a hitevesztettség, valamint a harc, a párbeszéd hiánya. A vers inkább lesz önportré, mintsem portré; hiába ölténé fel Tinódi maszkját, ha egyszer: „Nincs kard a kézben, új a vállon.” Király Lászlónál nem egy konkrét csata leírásának vagyunk tanúi, hanem maga a léthelyzet analóg a háborúval, ez a küzdelem azonban egyenlőtlen feltételek között valósul meg, és ebben a darabban teljességgel kilátástalannak van feltüntetve.

A gondolatkör folytatódik a Szenczi-versben, amelyet már eleve valamire adott válaszként, folytatásként értünk a hiányos kezdő kérdés miatt: „...és meddig és minek?” Az értelmiségi feladatokról megjelölésére a fegyverforgatóké mellett Király egy másik metaforikus síkot is beemel verseibe: a hitevesztett sereg olyan, mint a lefejezett napraforgótábla, vagy éppen a nap lebukása fejezi ki a célok reménytelenségét, a perspektíva beszűkülését, amit Veress Károly alapján léthiánynak nevezhetünk. Ez a középpontját kereső sereg nyújt értelmezési alapot a Szenczi Molnár Albert-portrénak. A „Meddig él s minek él?” kérdés variációs ismétlése köré szerveződik a szöveg, kelet és nyugat dichotómiájában összetartozás és széthullás ellentéte szólal meg. Lehetőséges fogódzót jelentenének a „zoltárok, könyvek, grammatikák”. A kiragadott sorban a dolgok sorrendjét a ritmus, nem pedig a logikai rend szabja meg, mindazonáltal megmozgatja a kollektív emlékezetben őrzött Szenczi-kép leglényegesebb vonásait: a zoltárfordító és a grammatikus alakját festi meg. Ezáltal lehetőséget kínál fel a küzdelemre, ám hit és remény nélkül, hiszen: „Földem tapodom – porlik, szél viszi.”

A román népies költő, Eminescu alakjának felidézése a ciklus záró darabjában szintén a *földhöz* való viszonyt illusztrálja. A népdalszerű első szakasz a folklór világához köti formailag, miközben a szellemi szülőföld kitágítását célozza meg:

*Szárnyam lesz és repülök,
fényes hold mögé kerülök.
Könnyű csontom lesz, elszállok,
távolí földre találok.*

Itt is megszólaltatja a kilátástalanság hangjait, szembeállítva a költőnek népéhez való hűségével, ami arra készíti, hogy történetét elmesélje, sorsában osztozzon.

JELENNÉ VARÁZSOLNI A MEGSZÓLÍTÁS ESZKÖZÉVEL – PETŐFI

A legyőzöttség és reményvesztettség verseire válaszol a Petőfi alakját jelen idejűvé varázsló *Petőfi-arc* című költemény. Helyzetmeghatározással indít, de az ábrázolt tér jelképes:

*Valaki jár a kertembe
véres lázadó képibe.
Mítosszal zörgő kukoricából
egyetlen balál lángja lángol.*

A *kert* megnevezése visszautal a *Helta*iból ismerős szőlőskertre, és itt is hasonló módon alakítja ezt át valamiféle könyvtárrá, hiszen a tájelemek közül a *mítosz* emelkedik ki. Ez az a vers, ahol a portrészzerűség leginkább megvalósul, amit maga a cím (*Petőfi-arc*) is jelez már, a továbbiakban pedig a költőt lázadóként festi meg, élete és halála egyaránt üzenetet hordoz a későbbi korok számára; jelképe, zászlaja a vállalt küzdelemnek. Petőfi arcának megformálásával kap konkrét tartalmat a társadalmi felelősségvállalás olyan általánosabb megfogalmazása, amit olvashattunk még az első verseskötetben:

*Éber lármafák lobognak bennem,
mert nem vagyok e korban puszta vendég!*

(Szigorúság)

Petőfi képében a legyőzhetetlenség is testet ölt. Politikai hatalmi játék és a szellemi szülőföld szilárdsága és szabadsága állítódik szembe; hiszen a hatalom, amely az egyén lehetőségeit korlátozza, nem is képes értelmezni a közösség képviselte eszmei tartalmakat, nem méltó ellenfél: „S a csonttörő vas nem tudja, mit ölt.” Az őshöz és így az önmagunkhoz való hűtlenség – mint a Bibliában is – bünt jelent. Az utolsó sor Utassy József versével, a *Zúg márciussal* lép intertextuális kapcsolatba. A megszólítás mozgásba hozza a Petőfi-mítoszt, amely a magyar nemzeti identitástudat egyik kiemelt szimbóluma. Király módosítja Utassy változatát: „Kelj föl *bennünk*, és járj, Petőfi Sándor!” (kiemelés – Sz. Cs.). Voltaképp egyszerre fordul a két költőtárhoz és olvasóihoz. Az ő megszólítása (*te*) révén a közösséget (*mi*) szólítja meg: integrálja Petőfi szellemét, mert a közösségi emlékezet az egyénekben él. Ez nyílt szembenállást hirdet a politikai beszédmóddal. A felszólító mód egyaránt jelent azonos-ságot és különbséget: a szabadság hiánya a helyzet azonosítását teszi lehetővé, a cselekvés hiánya a különbségtevést jelenti; Petőfi szellemére van szükség ahhoz, hogy föl merjünk lépni az igazságtalansággal szemben.

VISSZAADNI A SZAVAK HITELÉT – DÓZSA GYÖRGY IMÁJA, 1514

A *Dózsa György imája, 1514* ugyan nem tartozik a *Régi mesterek* főcímmel ellátott ciklus láncolatába, és nem is a művészet vagy a tudomány emberét emeli ki, mint a többi, de azonos magatar-

tástípust követel meg. A portréformálás itt lesz a leginkább plasztikus, a megszólalás pedig személyes azáltal, hogy Dózsa szerepébe bújlik, azonban karakterét egyéníti, és általa nemzedéki gondokat fogalmaz meg. A megszólalás műfaji meghatározása a címben (ima) rokonságot teremt a portrék szereplőivel, hiszen a beszéddel a harc átévődik a szellemi csataterre.

Dózsa, a parasztfelkelés vezére, olyan alakja a történelemnek, akit még a (román) kommunista ideológia is szívesen vállal, s így az hajlamos lehet szemet hunyni afelett, hogy Dózsa neve nemcsak az osztályharc számára felhasználható példa, de az elnyomás, a jogfosztottság elleni harc általános szimbóluma is. Éppenséggel ez az általános jelentéstartalom az, amit a korabeli olvasó az aktuális helyzetre tud vonatkoztatni. Ezt támogatja a kezdő sorok elliptikus mondatszerkesztése; tömör szerkezetek, metaforákba sűrített képek adnak hírt a „sereg” kilátástalan helyzetéről. Dózsa monológiát, ha imaként olvassuk, a panaszos, vádló hang emlékeztet a transzcendenciával való párbeszédre, de itt a beszéd címzettje nem egyértelmű. Fordulhat Istenhez, külső segítség reményében, mégis inkább úgy tűnik, a megformált szubjektumhoz hasonló szerepet betöltőket célozza meg, azokat, akiknek ereje és értelme lehetővé teszi a harcot, akik élhetnének a szó hatalmával, így felelősség terheli őket. „Dózsa” a közösség önmagától való elidegeníttettsége ellen küzd, hiszen

*Könyörgő szemük nem győz napba nézni,
de reményük vakul, de a hitük fárad.*

A napba nézés és a vakság metaforikus anomáliája, vagyis a központ felé fordulás és annak időközbeni elmozdulása a *Petőfi-arc*ban megjelenő *bittelen bittel* hozható összefüggésbe. Nap és vakság ellentéte párhuzamba állítható ezenkívül igazság és hamisság ütköztetésével is. Király korábbi verseiben is ez a szemlélet tükröződik. Ezékiel alakjával – aki a bálványok ledöntését, valamint a jeruzsálemi templom és a hit önmagunkban való újra felépítését szorgalmazza – szintén olyan beszédmódot mutat fel, amitől „lerogynak a hamisra mázolt falak”.²¹ A szavak hitelének visszaállítása a nép szolgálójának-vezérének a tisztje, ezzel együtt leleplezése a hatalom nyelvhasználatában előforduló ferdtételeknek, hogy az igazság kilépjen az elnemrejtettségbe. A szavak jelentésének tisztázása biztosíték a cselekvés értelmének tisztázására, illetve a *tiszta beszéd* maga is cselekvés, szembeszegülés. Épp ezért az ima egyik megszólítottja nem más, mint maga ez a megtisztított nyelv, amely rendet teremthet a világban:

*Szavaim, adnátok célt már
nyílnak, szablyának, egyenes kaszának.*

A tömören fogalmazó kezdést egyre növekvő indulat követi, ezt erősíti az imént idézett felsorolás és a fokozással szillogisztikusan levezetett feladat kijelölése: „Nem vagyunk, nem lehetünk, ne legyünk vigasztalók” – hiszen nem vigaszra van szükség, hanem a problémák kezelésére, tetterre. A vers íve végül a közösséghez intézett parancsban éri el csúcspontját: „Ha kinek hangja van, ordítson, mire tartja?!” Ezután lecsendesülve mintha egy felsőbb értelemhez fohászkodna, amit élesen elkülönít az elfedő, hamis narrációtól vagy épp a nemtörődomségtől („bádog-agyakban kotyvasztott értelem”), ami voltaképp az emberi minőség, az emberi értelem megcsúfolása.

ÖSSZE G Z É S

Király László költészetében a *Régi mesterek* fémjelezte kötetben erősödik föl az a szólalm, ami a nemzeti identitástudat vállalását hirdeti, az öntanúsítást a mi-tudat leképezése révén valósítja meg. Az öntudat részének tekintjük a közösséghez tartozáson túl az államhoz való

tartozást; voltaképp minden tény, amellyel a szubjektum a társas érintkezésben szembesül, alakító erőként lép fel. Az érintkezést a lehető legtágabban fogjuk fel, úgy, mint világtapasztalatot. Az *én* és a világ állandó párbeszédet folytat, állandóan értelmez, ez pedig önértelmezést is jelent. A társadalom és a közösség ellentéte az önértelmező eljárást aktiválja, ekként a hetvenes évek Romániájának politikája a kisebbségi nemzet identitására kérdez rá.

Az öntudatot erősítő versek nagy száma, a romániai magyar költészetben gyakori evokáció betudható az azonosságtudat fenyegetettségének, válságának, hiszen az identitást alakító egyik tényező, az államiság, olyan feltételeket diktált, amelyek a nemzetiségi lét számára elfogadhatatlanok. Király verseiben a közösségi én kap arcokat, a lírai szubjektum pedig feloldódik a közösségi létmódban. A portré-, illetve a szerepvers ezáltal önarckép is lesz.

A közösségi költészet művelésének igénye az anyanyelvet jelöli ki elsődleges értéknek, s amit a szociológiai szempontú vizsgálat majd a kilencvenes években mutat ki a kisebbségi nemzeti azonosságtudattal kapcsolatban, az érvényes a versekben megalkotott világnézetre is: „A kultúra, hagyomány- és szokásvilág, valamint a cselekvő, feladatként megélt identitásválás mindenütt az anyanyelvhez erősen kötődő identitáselemeknek bizonyultak.”²²

De nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a művészet mindig valami általánosat mutat be az egyedi jelenségeken keresztül, így Királynál az önazonossághoz való természetes jog és az ezzel együtt járó társadalmi jogokért valló kiállás tételeződik, ami egyszersmind erkölcsi szükséglet. A megszólalás ereje iránti bizalom jelenik meg, olyan szavaknak szeretné visszaadni eredeti tartalmát, mint a hűség, az igazság, a szabadság és a hit. A szavak tisztázása szükséges mindenféle társadalmi fellépés lehetőségének megteremtéséhez vagy legalábbis a politikai helyzet ellensúlyozásához. A művészet mégsem kíván ideológiaként fellépni, a példaállítás nem egyenlő a cselekvési programmal (a szó politikai értelmében). Nem kész tételeket sorakoztat fel, hanem inkább bizonyos kollektívtudat-felmérést végez el, amelynek egyaránt része a reménytelenség és a vágy – mégis kapaszkodni valamiféle hitbe. Ezt a beszédmódot idővel lebontja, egyre inkább átfordul a tragikus színezetű iróniába, különösen az 1990-es évektől, ám ezek a megnyilatkozások is mind a *régi mesterek* képviselte értékvilághoz viszonyítva, annak hiábavalósága okán lehetnek csak ironikusak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

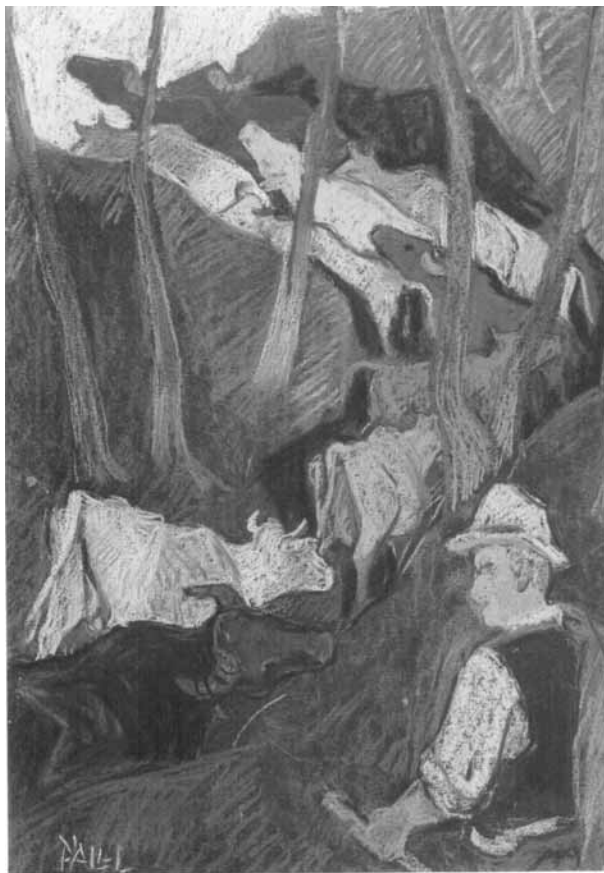
1. Bakk Miklós: *Politikai közösség és identitás*. Kolozsvár, 2008, Komp-Press Kiadó.
2. Balázs Tibor: *A romániai magyar létköltészet története 1919–1989*. Budapest, 2006, Accordia Kiadó.
3. Balogh Edgár (főszerk.): *Romániai magyar irodalmi lexikon*, II. Bukarest, 1991, Kriterion Könyvkiadó.
4. Bertha Zoltán: „Az én vezérem is a bensőmből vezérel”. Beszélgetés Király Lászlóval, *Magyar Napló*, 2008. április.
5. Gálfalvi György: *Marad a láz? 11 interjú*. Bukarest, 1977, Kriterion Könyvkiadó.
6. Gálfalvi Zsolt: Visszapillantó tükör. Beszélgetés Király Lászlóval. *Igaz Szó*, 1982/3.
7. Gehér József: A kulturális népirtás fogalma és tilalmának jogi lehetőségei. *Regio*, 1991/2.
8. Gereben Ferenc: *Identitás, kultúra, kisebbség*. Budapest, 1999, Osiris Kiadó.
9. Görömbei András: *Irodalom és nemzeti önismeret*. Budapest, 2003, Nap Kiadó.
10. Görömbei András: Király László: Sétalovaglás. *Alföld*, 1977/5.
11. Görömbei András: *Kisebbségi magyar irodalmak (1945–1990)*. Debrecen, 1997, Kossuth Egyetemi Könyvkiadó.
12. Cs. Gyimesi Éva: Az elégkustól a groteszkig (egy helyzettudat revíziója). *Korunk*, 1979/9.
13. Heidegger, Martin: Hölderlin és a költészet lényege, in uő.: *Magyarzatok Hölderlin költészetéhez*. Ford. Szabó Csaba. Debrecen, 1998, Latin Betűk, 35–51.

14. Hoppál Mihály: *Folklór és közösség*. Budapest, 1998, Széphalom Könyvműhely.
15. Hunya Gábor – Réti Tamás – R. Süle Andrea – Tóth László: *Románia 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet*. Budapest, 1990, Atlantisz Kiadó.
16. Huszár Sándor: Az író asztalánál. Másfajta raj? *Utunk*, 1969/41.
17. Márkus Béla: „Függesztük szemünk az ő arcukra!” Király László: Sétalovaglás. *Tiszatáj*, 1977/7.
18. Nagy György: *Eszmék, intézmények, ideológiák Erdélyben*, Kolozsvár, 1999, Komp-Press Kiadó–Polis Könyvkiadó.
19. Papp Endre: Az irodalom mint etikai fenomén. Pályakép Király Lászlóról. *Hitel*, 1999/4.
20. Szilágyi N. Sándor: Nyelvében él a nemzet. *Regio*, 2002/4.
21. Tamás Gáspár Miklós: „...kiáltás rám! s fölkelek!” *A Hét*, 1976/48.
22. Tönnies, Ferdinand: *Közösség és társadalom*. Ford. Berényi Gábor–Tátár György. Budapest, 2004, Gondolat.
23. Ungvári László Zsolt: Emlékező költő. Interjú Király Lászlóval. *Helikon*, 2003/21.
24. Vékás János: Mi a nemzet? *Regio*, 2002/4.
25. Veress Károly: *Kisebbségi létproblémák*. Kolozsvár, 2000, Komp-Press–Korunk Baráti Társaság.
26. Veres Valér: *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban*. Budapest, 2005, Akadémiai Kiadó.
27. Zalán Tibor: Amikor automata fényképezőgép kattog el Király László arca előtt. *Életünk*, 1981/7.

J E G Y Z E T E K

- 1 Bertha Zoltán: „Az én vezérem is a bensőmből vezérel”. Beszélgetés Király Lászlóval. *Magyar Napló*, 2008. április, 51.
- 2 Vö. Gereben Ferenc: *Identitás, kultúra, kisebbség*, Budapest, 1999, Osiris Kiadó, 58.
- 3 Megjelent *Az elfélejtett hadsereg* című kötetben (1978).
- 4 Vékás János: Mi a nemzet? *Regio*, 2002/4, 213.
- 5 Ferdinand Tönnies: *Közösség és társadalom*. Ford. Berényi Gábor–Tátár György. Budapest, 2004, Gondolat, 9–11.
- 6 Bakk Miklós: *Politikai közösség és identitás*. Kolozsvár, 2008, Komp-Press Kiadó, 21–22.
- 7 Balázs Tibor: *A romániai magyar létköltészet története, 1919–1989*. Budapest, 2006, Accordia Kiadó, 13.
- 8 Megjelent az *Amikor pipacsok voltak* kötetben (1982).
- 9 Vö. Szilágyi N. Sándor: Nyelvében él a nemzet. *Regio*, 2002/4, különösen 174–6.
- 10 Heidegger Hölderlin költészete kapcsán, akit „a költő költőjének” nevez, mutatja be úgy a költészetet, mint olyat, ami a dolgokat pontos névvel látja el, így lesznek a világunk és történelmünk részévé – „amikor a költő a lényegi szót szólja, e megnevezés által a létező először nevezetik ki azazá, ami. Így lesz ismert mint létező. A költészet a lét szószerű alapítása.” Martin Heidegger: Hölderlin és a költészet lényege, in uő.: *Magyarázatok Hölderlin költészetéhez*. Ford. Szabó Csaba. Debrecen, 1998, Latin Betűk, 43.
- 11 A szavak értelmének felülvizsgálatára többen hivatkoznak a nemzedéktársak közül, Farkas Árpád például így értékeli a helyzetet: „Egyáltalán: nagyon lényegesnek tartom, hogy tisztázzuk fogalmainkat, és a nyelvet, amellyel dolgozunk, tisztítsuk meg a más konstellációkban ráragadt sallangoktól. A népszolgálatot például egyesek már alig merik leírni, pedig mi értelmiségi magatartást és nem istállótarikatást neveztünk meg így” – Gálfalvi György: *Marad a láz? 11 interjú*. Bukarest, 1977, Kriterion Könyvkiadó, 43.
- 12 Tamás Gáspár Miklós: „... kiáltás rám! s fölkelek!” *A Hét*, 1976/ 48, 4.
- 13 Király László: *Támadjon fel ballottaiból is*. Megjelent a *Ballada a fúradt asszonyokról* kötetben (1971).
- 14 Vö. Veress Károly: *Kisebbségi létproblémák*. Kolozsvár, 2000. Komp-Press–Korunk Baráti Társaság, 21–22.
- 15 Hoppál Mihály: *Folklór és közösség*. Budapest, 1998, Széphalom Könyvműhely, 160.

- 16 Ugyanez a kérdéskör húzódik meg Király valamennyi verseskötete mögött, egy 1979-ből származó vers, az *Utazások* kimondva is problematizálja: „Mi az, ami leginkább kifejez engem?! [...] mi az, ami / leginkább, legjobban, kifejez *minket?*” (Megjelent *A költő égő asztala* kötetben 1986-ban.)
- 17 Balogh Edgár (főszerk.): Romániai magyar irodalmi lexikon, II. Bukarest, 1991, Kriterion Könyvkiadó, 138.
- 18 Bertha Zoltán: i. m., 44.
- 19 Tamás Gáspár Miklós: i. m., 4.
- 20 „Ez jelönvaló könyvecskét szörzeni nem egyébért gondolám, hanem hogy az hadakozó, bajvívó, várakvárások rontó és várban szorult magyar vitézöknek lenne tanúság üdvességes, tisztösséges megmaradásokra, az pogán ellenségnek mi módon ellene állhassanak és hadakozjanak [...]”. Tinódi Lantos Sebestyén: *Krónika*. Tinódi Sebestyén minden rendbeli tudós olvasó jámboroknak. Budapest, 1984, Európa Könyvkiadó, 89.
- 21 Király László: *Látomás*. Megjelent a *Rendbogyó délután* kötetben (1968).
- 22 Gereben Ferenc: i. m., 85.

Bivalyok

SZIHALMI CSILLA (1988) a Debreceni Egyetem magyar szakos hallgatója.